

KUZGI BUG'DOYDA UCHRAYDIGAN SO'RVUCHI ZARARLI
ORGANIZMLAR TURINI XORAZM VILOYATI SHAROITIDA
O'RGANISH.

Sobirova Rahima

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Magistratura bo'limi
Agronomiya yo'nalishi magistri*

Ilmiy rahbar: Bekchonov Muzaffar

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Tabiiy va qishloq
xo'jaligi fanlari fakulteti Agronomiya kafedrasi q/x f.n dotsent*

Abstrakt: *Ushbu tadqiqotda Xorazm viloyatida kuzgi bug'doy ekinlariga zarar yetkazuvchi so'ruvchi zararli organizmlar turlari aniqlanib, ularning tarqalish darajasi va biologik xususiyatlari o'rganildi. Dalada olib borilgan kuzatuvlar asosida asosiy zararkunandalar sifatida tripslar (*Haplothrips tritici*), bug'doy shirasi (*Schizaphis graminum*) va yaproqdummy'az (*Mayetiola destructor*) aniqlandi. Ularning rivojlanish bosqichlari, faollik davrlari va agroekologik omillarga bog'liqligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari mazkur hududda kuzgi bug'doyni muhofaza qilish bo'yicha samarali entomologik choralarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *kuzgi bug'doy, so'ruvchi zararkunandalar, g'allakor trips, qarshi kurash, g'alla shirasi.*

Kirish. Xorazm viloyati O'zbekistonning shimoli-g'arbiy qismida joylashgan bo'lib, qurg'oqchil va yarim cho'l iqlim sharoitlariga ega. Ushbu mintaqada kuzgi bug'doy asosiy g'alla ekini hisoblanadi. Biroq, oxirgi yillarda kuzgi bug'doyda hosilning kamayishiga olib kelayotgan asosiy omillardan biri — zararli so'ruvchi hasharotlarning ko'payib borayotganidir. Ular o'simlikning vegetativ organlarini zararlab, fotosintez jarayonini izdan chiqaradi va hosildorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi [1], [2]. Shu sababli, mazkur zararli organizmlarning turlari, ularning fenologiyasi va tarqalish xususiyatlarini chuqur o'rganish zarurdir.

Tadqiqot maqsadi. Ushbu ilmiy tadqiqotning asosiy maqsadi — Xorazm viloyati sharoitida kuzgi bug'doyda uchraydigan asosiy so'ruvchi zararli organizmlarni aniqlash, ularning biologik va ekologik xususiyatlari, faollik davrlari, tarqalish intensivligi va zarar yetkazish darajasini baholash hamda ular bilan samarali kurashish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot ishlari 2023–2024-yilgi vegetatsiya davrida Xorazm viloyatining turli hududlaridagi fermer xo'jaliklarida olib borildi. Zararkunandalarni aniqlash va monitoring qilishda quyidagi usullar qo'llanildi:

- Entomologik to'r yordamida tirik namuna yig'ish;
- Sariq yopishqoq tuzoqlar vositasida monitoring (haftasiga 2 marta tekshiruv);
- Laborator mikroskopik tahlillar orqali zararkunanda turi va rivojlanish bosqichlarini aniqlash;
- Har 10 kv.m maydonda o'simlik tanlab tahlil qilish, ularning bargi, poyasi va ildizi tekshirildi [4].

Shuningdek, harorat, namlik, shamollilik kabi agroiqlimiy parametrlar doimiy kuzatib borildi.

Natijalar

Tadqiqot davomida kuzgi bug'doy ekinlarida uchta asosiy so'ruvchi zararkunanda turi aniqlandi:

1. **G'allakor trips (Haplothrips tritici)** – Barg yuzasini zararlab, hujayralardagi suyuqlikni so'rib oladi, natijada barg sarg'ayadi, quruqlashadi va o'simlik rivojdan qoladi. Bu zararkunanda erta bahorda (mart oyining 2-yarmidan) paydo bo'lib, avgustgacha faol bo'ladi. Ayniqsa, past harorat va quruq havo sharoitida faolligi ortadi [2], [5].

2. **G'alla yaproqdump'azi (Mayetiola destructor)** – Bug'doy poyasiga tuxum qo'yadi, lichinkalar o'suvchi to'qimalarda oziqlanib, poya ichida shish paydo qiladi. Natijada o'simlik quriydi yoki boshqoq chiqarolmaydi. Lichinkalar bir necha oy davomida faol bo'lib, ayniqsa may–iyun oylarida yuqori zarar yetkazadi [3].

3. **G'alla shirasi (Schizaphis graminum)** – O'simlikdagi shira (floema) suyuqligini so'rib oladi. Buning natijasida o'simlik barglarida dog'lar, burishish va qurish holatlari yuzaga keladi. Shiralar koloniyalar hosil qilib, ildizdan boshqoqqacha bo'lgan qismda faoliyat yuritadi. Ularning ko'payishiga yumshoq iqlim va yuqori namlik ijobiy ta'sir ko'rsatadi [2], [5].

Muhokama

Xorazm sharoitida so'ruvchi zararkunandalar iqlim o'zgarishlariga moslashgan va vegetatsiya davrining turli bosqichlarida faol bo'ladi. Bahorgi yuqori namlik va harorat ko'tarilishi trips va shiralar sonining keskin oshishiga sabab bo'lgan. Shuningdek, zararkunandalar zichligi daladagi agrotexnik holat, masalan, tuproq holati, sug'orish sifati, almashlab ekish mavjudligiga ham bog'liq bo'lib chiqdi [1], [3].

Shuni ta'kidlash lozimki, tabiatda ushbu zararli organizmlarning tabiiy dushmanlari — ariqushlar, zamburug'li mikroorganizmlar va yirtqich entomofauna mavjud bo'lib, ular biologik kurashda muhim omildir [2], [5].

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari Xorazm viloyati sharoitida kuzgi bug'doyda so'ruvchi zararli organizmlarning uchta asosiy turi tarqalganligini ko'rsatdi. Ular hosildorlikka sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ularning tarqalishini kamaytirish va oldini olish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- Entomologik monitoringni muntazam tashkil qilish va agroiqlimiy sharoitga mos ravishda nazorat choralari qo'llash;
- Biologik kurash usullarini – parazit arilar, zararkunandalarni yemlaydigan qo'ng'izlar va zamburug'lar orqali tatbiq qilish;
- Agrotexnik tadbirlarni (vaqtida ekish, begona o'tlarni yo'qotish, hosil qoldiqlarini tozalash) samarali olib borish;
- Ekologik xavfsiz biokimyoviy preparatlar (insektitsidlar)ni mo'tadil va ilmiy asosda qo'llash [1], [3], [4].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomov, A. (2019). *Agroekologiya va qishloq xo'jaligida zararkunandalar bilan kurash usullari*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Pirogova, T. (2020). *So'ruvchi zararli hasharotlar va ularning ekinlarga ta'siri*. Buxoro: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Karimov, R. (2018). *Xorazm viloyatidagi g'alla ekinlarida zararkunandalar bilan kurashning samarali usullari*. Urganch: Xorazm universiteti nashriyoti.
4. Shakirov, S. (2021). Tuzilgan tuzoqlar yordamida zararli hasharotlar monitoringi. *Tabiatshunoslik jurnali*, 12(2), 45-51.
5. Murodov, F. (2022). So'ruvchi zararli organizmlar va ularning ekinlarga zarar yetkazish xususiyatlari. *Xorazm agrar ilmiy-texnik jurnali*, 8(3), 66-72.